TALABALARNING LIDERLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA “AYLANMA ART-LIDERLIK” MEXANIZMI

ERGASHEV SHOHBEK MUZAFFARJON O‘G‘LI
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarning liderlik qobiliyatini rivojlantirishda “Aylanma art-liderlik” mexanizmi mazmuni, undan foydalanish usullari, maqsad va bosqichlari yoritilgan. Mazkur mexanizmning amaliyotga tatbiq etish algoritmi tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: Lider, liderlik, art-pedagogika, art-texnologiya, loyiha, ijodkorlik, jamoaviylik, pedagogik jarayon, pedagogik faoliyat.

Abstract. This article examines the content of the “Circular Art Leadership” mechanism for developing students’ leadership abilities, as well as the methods, objectives, and stages of its implementation. The algorithm for applying this mechanism in educational practice is also investigated.

Keywords: leader, leadership, art pedagogy, art technology, project, creativity, teamwork, pedagogical process, pedagogical activity.

Auditoriyadan tashqari art-pedagogik faoliyatning amaliy ko‘rinishlarini belgilashda mamlakat miqyosida tashkil etilayotgan ijodiy tanlov va festivallarning tashkiliy tajribasidan foydalanish mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi va Yoshlar ishlari agentligi tomonidan tasdiqlangan “Milliy va zamonaviy cholg‘u ijrochiligi” respublika ko‘rik-tanlovi nizomida yoshlarning ijodiy imkoniyatlarini namoyon etishi, milliy va zamonaviy cholg‘u ijrochiligiga qiziqishini kuchaytirishi hamda faoliyatning mahalladan respublika bosqichigacha izchil tashkil

etilishi ko‘zda tutilgan [1]. “Yoshlar raqs” festivali nizomida esa milliy va zamonaviy raqs yo‘nalishlaridagi yakka hamda jamoaviy ishtirok, iste’dod va tashabbusni qo‘llab-quvvatlash, ijodiy faoliyat natijasini keng auditoriyaga taqdim etish nazarda tutiladi [2]. Mazkur hujjatlar tanlovlarning liderlik qobiliyatiga bevosita ta’sirini belgilamaydi, biroq ulardagi bosqichlilik, ijodiy tanlov, ommaviy taqdimot va jamoaviy ishtirok auditoriyadan tashqari liderlik tajribasini loyihalash uchun muhim tashkiliy-amaliy asos yaratadi.

Tanlov va festivallarni “Art-Lider” texnologiyasi asosida tashkil etish auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlarni talabalarning ixtiyoriy tanlovi, mustaqil faoliyati, jamoaviy hamkorligi va real auditoriya bilan muloqotiga tayangan liderlik tajribasiga aylantiradi. Bunda faoliyat majburiy dars doirasi bilan cheklanmay, klub, ijodiy to‘garak, studiya, talabalar kengashi, mustaqil tayyorgarlik va hamkor tashkilotlar bilan ishlash jarayonida davom ettiriladi. Mazkur jarayon quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1. *Maqsadli-motivatsion tayyorgarlik.* Talabalar tanlov yoki festivalda ishtirok etish yo‘nalishini o‘z qiziqishi va ijodiy imkoniyatlaridan kelib chiqib ixtiyoriy tanlaydi. Dastlabki tashkiliy uchrashuvda diagnostik suhbat, qiziqishlar xaritasi va g‘oyalar banki orqali ishtirokchilarning ehtiyojlari aniqlanadi. Cholg‘u ijrochiligi tanlovida repertuar, ijro maqsadi va maqsadli auditoriY. Raqs festivalida esa badiiy g‘oya, jamoaviy maqsad va kutiladigan ijtimoiy ta’sir belgilanadi.

2. *Obrazli-hissiy anglash.* Auditoriyadan tashqari mustaqil tayyorgarlik jarayonida talabalar tanlangan musiqa yoki raqs asarining badiiy mazmuni, obrazlari, hissiy yo‘nalishi va auditoriyaga ta’sirini o‘rganadi. Buning uchun musiqa tinglash, video tahlili, obrazli talqin, metafora, ritmik harakat, sahnaviy tasavvur va raqamli

materiallardan foydalaniladi. Talaba tayyor namunani takrorlash bilan cheklanmay, asarga nisbatan shaxsiy badiiy munosabatini ishlab chiqadi.

3. *Ijodiy-hamkorlik faoliyati.* Talabalar kichik ijodiy guruhlarda badiiy konsepsiyani muhokama qiladi, individual takliflarni umumiy yechimga birlashtiradi va repetitsiya rejasini ishlab chiqadi. Cholg‘u tanloviga tayyorgarlikda ijrochi pedagog, konsertmeyster va tengdoshlari bilan sahnaviy talqinni takomillashtiradi. Raqs festivalida esa musiqa, harakat, libos, sahna ko‘rinishi va kompozitsion yechim o‘zaro muvofiqlashtiriladi.

4. *Liderlik-faoliyatli amalga oshirish.* Tayyorlov va ommaviy namoyish jarayonida talabalar ijrochi, g‘oya muallifi, repetitsiya muvofiqlashtiruvchisi, tashkilotchi-lider, axborot mas’uli va reflektor-tahlilchi rollarini navbat bilan bajaradi. Ular ishtirokchilar bilan aloqa o‘rnatish, mashg‘ulot vaqtini kelishish, zarur jihozlarni tayyorlash, sahna jarayonini muvofiqlashtirish va natija uchun javob berishda bevosita qatnashadi.

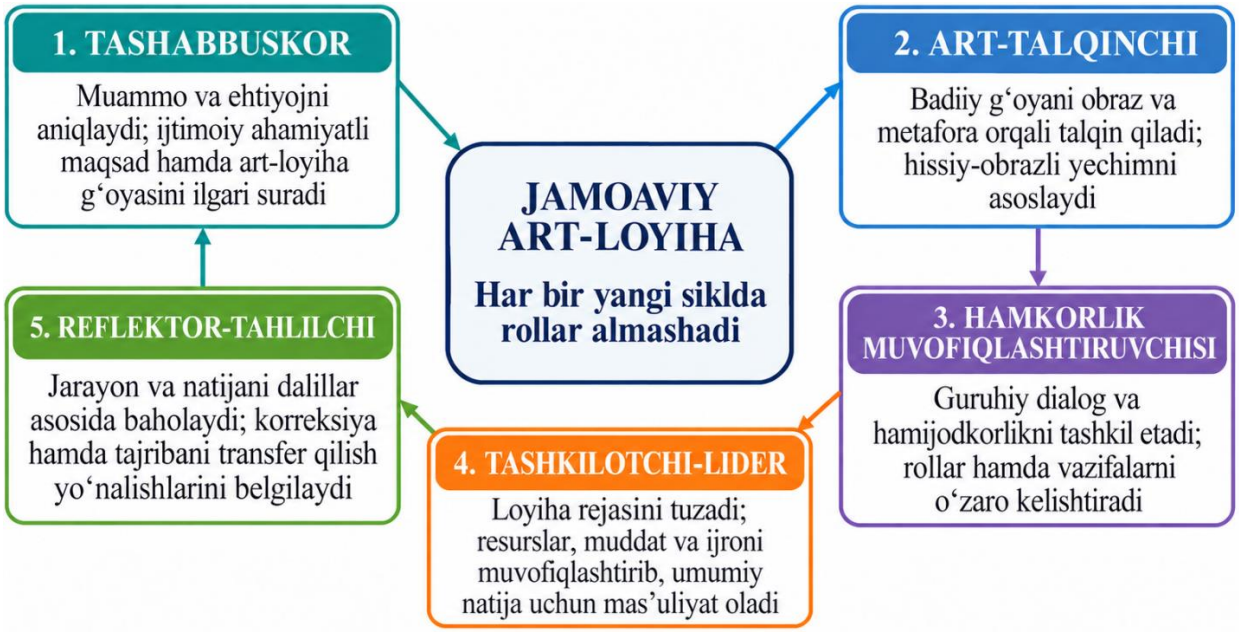
5. *Refleksiv-korreksion baholash.* Har bir repetitsiya, oraliq namoyish va yakuniy chiqishdan so‘ng qisqa refleksiv muhokama tashkil etiladi. Talabalar o‘zini o‘zi baholash, tengdoshlar fikri, pedagogik kuzatish, foto va video qaydlar hamda auditoriya munosabati asosida faoliyat natijalarini tahlil qiladi. Aniqlangan kamchiliklarga ko‘ra repertuar, sahnaviy talqin, rol taqsimoti, repetitsiya jadvali yoki hamkorlik usullariga tuzatish kiritiladi. Muvaffaqiyatli tajriba esa keyingi tanlov, festival, art-loyiha va boshqa ijtimoiy vaziyatlarga ko‘chiriladi.

Auditoriyadan tashqari faoliyatning boshlang‘ich bosqichida pedagog yoki tyutor talabalarning qiziqishi, tajribasi, kommunikativ faolligi va rivojlanish ehtiyojini

aniqlaydi. Oliy ta’lim muassasasi hamda hamkor tashkilotlar imkoniyatlari asosida art-loyihalar banki shakllantirilib, loyiha pasportida muammo, maqsadli auditoriya, badiiy format, kutiladigan ta’sir, muddat, resurs, xavf va baholash mezonlari belgilanadi. Talaba g‘oya, jamoa va rolni erkin tanlaydi, biroq qabul qilgan vazifasi uchun jamoa oldidagi mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladi.

Mazkur jarayonda pedagog tashkilotchi-buyruq beruvchi emas, balki fasilitator, mentor va kuzatuvchi-ekspert sifatida faoliyat yuritadi. U xavfsiz ijodiy muhit yaratadi, zarur resurs va hamkorlardan foydalanishga ko‘maklashadi hamda metodik yordamni talabalarning mustaqilligi ortishiga muvofiq bosqichma-bosqich kamaytiradi.

Tadqiqot jarayonida aylanma liderlik g‘oyasi art-pedagogik faoliyatga moslashtirilib, *“aylanma art-liderlik”* mexanizmi ishlab chiqildi. Unda badiiy g‘oyani ilgari surish, obrazli talqin yaratish, guruhiy muloqotni muvofiqlashtirish, ijroni tashkil etish va refleksiv tahlil qilish mustaqil liderlik rollari sifatida belgilanadi. Rollarning navbat bilan almashishi turli qobiliyatga ega talabalarni faoliyatga jalb etib, liderlikning faqat dominant xulq yoki rahbarlik lavozimi bilan tenglashtirilishining oldini oladi (1-rasmga qarang):



1-rasm. “Aylanma art-liderlik” mexanizmining rolli-siklik tuzilishi

Aylanma art-liderlikni amalga oshirishda guruh 5-7 nafar talabadan tashkil topishi maqsadga muvofiq. Har bir loyiha sikli yoki uning mikro-bosqichida rollar maxsus kartochkalar, o‘zaro kelishuv yoki pedagogik tavsiya asosida taqsimlanadi. Rol vazifasi talabaning mavjud kuchli jihatiga tayansa-da, keyingi aylanishda u kam rivojlangan yo‘nalishni ham sinab ko‘rishi kerak. Masalan, estetik talqini kuchli, biroq tashkiliy faolligi past talaba dastlab art-talqinchi, keyingi siklda esa tashkilotchi-lider rolini bajaradi. Bunday almashinuv individual rivojlanish trayektoriyasini jamoaviy natija bilan uyg‘unlashtiradi.

Yuqorida tavsiflangan “aylanma art-liderlik” mexanizmini auditoriyadan tashqari art-pedagogik faoliyatga izchil tatbiq etish maqsadida uni amalga oshirish algoritmi belgilandi. Mazkur algoritm “Art-Lider” texnologiyasining har bir bosqichiga muayyan aylanma rolni biriktirib, talabaning yetakchi harakati, pedagog-fasilitator ko‘magi va monitoring ko‘rsatkichlarini o‘zaro muvofiqlashtiradi. Rollarning siklik

almashinuvi barcha talabalarning turli liderlik pozitsiyalarida tajriba orttirishini ta’minlaydi (1-jadvalga qarang).

1-jadval.

“Aylanma art-liderlik” mexanizmini amalga oshirish algoritmi

“Art-Lider” bosqichi	Aylanma rol	Talabaning yetakchi harakati	Pedagog-fasilitator ko‘magi	Monitoring ko‘rsatkichlari
1. Maqsadli-motivatsion	Tashabbuskor	Muammo va maqsadni aniqlaydi; loyiha g‘oyasi, auditoriya va kutiladigan ta’sirni taklif etadi	Muammoli savol beradi, tanlov maydonini yaratadi, loyiha pasportini aniqlashtiradi	Maqsadning aniqligi; tashabbus; ijtimoiy ahamiyat
2. Obrazli-hissiy anglash	Art-talqinchi	G‘oyani obraz, metafora, rang, musiqa yoki sahnaviy vaziyatga aylantiradi; auditoriya kechinmasini hisobga oladi	Art-material beradi, turli talqinlarni qiyoslash va empatik tahlilni fasilitatsiya qiladi	Obrazning mazmuniyligi; empatiya; talqinni asoslash
3. Ijodiy-hamkorlik	Hamkorlik muvofiqlashtiruvchisi	Barcha takliflarni eshitadi, rollar va vazifalarni kelishtiradi, nizoni konstruktiv hal etadi	Dialog qoidalarini eslatadi, passiv ishtirokchini qo‘llab-quvvatlaydi, jarayonni kuzatadi	Tinglash; fikrlarni integratsiyalash; jamoaviy kelishuv
4. Liderlik-faoliyatli	Tashkilotchi-lider	Reja, resurs va muddatni boshqaradi; hamkor bilan aloqa qiladi; ijro va taqdimot uchun javob beradi	Vakolat beradi, xavfsizlik va resurslarni nazorat qiladi, zarur holatda mentorlik qiladi	Qaror; muvofiqlashtiris; mas’uliyat; real natija
5. Refleksiv-korreksion	Reflektor-tahlilchi	Jarayon dalillarini to‘playdi, o‘zini o‘zi va o‘zaro baholashni tashkil etadi, tuzatish va transfer taklifini beradi	Baholash mezonlarini aniqlashtiradi, ekspert fikrini beradi, keyingi sikl maqsadini bog‘laydi	Xolis baholash; korreksiya; tajribani yangi vaziyatga ko‘chirish

Jadvalda “aylanma art-liderlik” mexanizmini amalga oshirish algoritmi “Art-Lider” texnologiyasining besh bosqichi asosida tizimlashtirilgan. Har bir bosqichda talaba muayyan funksional rolni bajaradi, pedagog-fasilitator esa uning mustaqil

faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi. Talabaning yetakchi harakati va unga mos monitoring ko‘rsatkichlarining birgalikda belgilanishi liderlik rivojlanishini jarayon hamda natija nuqtayi nazaridan baholash imkonini beradi.

Pedagogik ko‘mak har bir bosqichning vazifasiga muvofiq muammoli savol berish, art-material taqdim etish, dialogni fasilitatsiya qilish, resurs va xavfsizlikni nazorat qilish hamda ekspert qayta aloqasini tashkil etishda namoyon bo‘ladi. Monitoring maqsadning aniqligi, empatiya, talqinni asoslash, fikrlarni integratsiyalash, qaror qabul qilish, muvofiqlashtirish, mas’uliyat, korreksiya va tajribani yangi vaziyatga ko‘chirish ko‘rsatkichlarini qamrab oladi. Rollarning keyingi art-loyihada almashtirilishi barcha talabalarning turli liderlik pozitsiyalarida izchil tajriba orttirishini ta’minlaydi.

Jadvalda keltirilgan rollar doimiy rahbarlik maqomini emas, loyiha vaziyatiga mos funksional mas’uliyatni ifodalaydi. Shu sababli bir talabani doimiy “lider”, boshqalarni esa “ijrochi” sifatida belgilash maqsadga muvofiq emas. Har bir ishtirokchi o‘z roliga doir qarorni mustaqil qabul qiladi, biroq uning faoliyati umumiy maqsad, guruh kelishuvi va axloqiy meyorlarga muvofiqlashtiriladi. Pedagog dastlab rol vazifalari va vakolat chegaralarini tushuntiradi, loyiha rivojlangan sari tashqi nazoratni kamaytirib, talabalarning o‘zini o‘zi boshqarish imkoniyatini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, auditoriyadan tashqari art-pedagogik faoliyatning rivojlantiruvchi samarasi talabaning tayyor tadbirda qatnashishi bilan emas, balki g‘oya ilgari surishi, badiiy yechim yaratishi, aylanma liderlik rollarini bajarishi, real auditoriya uchun natija ishlab chiqishi va o‘z tajribasini refleksiv tahlil qilishi bilan belgilanadi. “Aylanma art-liderlik” mexanizmi hamda ko‘p manbali monitoring auditoriya mashg‘ulotlari, mustaqil ta’lim va auditoriyadan tashqari art-amaliyotni yagona pedagogik tizimga birlashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi va Yoshlar ishlari agentligi. “Milliy va zamonaviy cholg‘u ijrochiligi” respublika ko‘rik-tanlovini tashkil etish va o‘tkazish tartibi to‘g‘risida nizom. – Toshkent, 2022.

2. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi va Yoshlar ishlari agentligi. “Yoshlar raqs” festivalini o‘tkazish tartibi to‘g‘risida nizom. – Toshkent, 2022.

3. Mutalov S.X. Talabalarda liderlik qobiliyatini rivojlantirishning metodologik-uslubiy asoslarini takomillashtirish: Ped. fan. dok. dis. – Toshkent: Oliy ta’lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, 2024. – B. 74.

4. Sanayeva S.Z. Talabalarda liderlik qobiliyatining shakllanishiga ta’sir qiluvchi ijtimoiy-psixologik omillar // Central Asian Journal of Academic Research. – Tashkent, 2025. – № 6. – B. 109-111.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING